

Драгана АМЕДОСКИ
Историјски институт
Београд

ЛЕСКОВАЧКИ ВАКУФИ У ПЕРИОДУ ОД ОСМАНСКОГ ОСВАЈАЊА ДО КРАЈА XVI ВЕКА*

Апстракт: Вакуфи муслиманске верске задужбине, претстављали су основ настанка и развитка градских насеља у исламском свету. И Лесковац је, посредством вакуфа, постао насеље са свим оријентално-исламским обележјима. Овај рад, урађен на темељу до сада необјављене османске грађе – пописа вакуфа у Лесковцу из 1530, 1536. и седамдесетих година XVI века, има за циљ да реконструише изглед лесковачких вакуфа, односно да утврди које су то најзначајније јавне грађевине исламске архитектуре подигнуте у граду под окриљем вакуфа, у периоду од пада у руке Османлија па до краја XVI века.

Key Words: Leskovac, vakuf, Kruševac sanjak, Ottoman Empire, 16th century, mosque, mesjid, zaviya, musala, maqtab.

О вакуфима, муслиманским верским задужбинама, доста се писало у домаћој историографији. Међутим, досадашњи радови пре свега су разматрали начин на који је ова институција регулисана у шеријатскоправном смислу.¹ Што се тиче конкретних задужбина, односно грађевина подигнутих новцем задужбинара, углавном су обрађиване оне на територији Босне

---

* Рад настао као резултат истраживања на пројекту Министарства за науку и технолошки развој *Српско друштво од друге половине 17. века до краја Првог светског рата. Постојаност и промене* (Ев. бр. 147027).

¹ Мехмед Беговић, "Вакуфи у Југославији", САНУ, Београд 1963; Adem Handžić, "О formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću (Uloga države i vakufa)", *POF XXV*, 1975, 133-169; Behija Zlatar, "Popis vakufa u Bosni iz prve polovice XVI stoljeća", *POF XX-XXI*, 1970-71, Olga Zirojević, "Vakuf-uagaoni kamen gradova", *Novopazarски zbornik* 17, Novi Pazar 1993, 67-71; итд. Многобројни су и радови у часописима *Glasnik islamske vjerske zajednice* и *Anali Gazi-Husrevbegove biblioteke* који су везани за вакуфе.

и Херцеговине. О вакуфима на тлу Србије писало се мало, с изузетком муслиманских задужбина у Београду, Крушевцу и Пироту.²

Вакуфи су одиграли важну улогу у формирању нових османских насеља. У нашим крајевима почињу да се оснивају од почетка XV века, како би задовољили потребе све многобројнијег муслиманског становништва. Лесковац је више пута падао у руке Османлија, пре него што је коначно освојен 1455. године. Посредством вакуфа, он је постао насеље са свим оријентално-исламским обележјима.

У науци је већ познато понешто о лесковачким вакуфима. Овде, пре свега, мислимо на радове Олге Зиројевић, Радмиле Тричковић и Милана Васића.³ Подаци које су они саопштили своде се на то да је у Лесковцу било објеката исламске архитектуре, који су изграђени путем вакуфа и то: џамија султана Бајазита, Нова џамија, три месцида, мусала, завија, хамам, каравансарај, основна школа и мост. М. Васић се дотакао теме новчаних вакуфа у Лесковцу, како би осветлио појаву лихварства у овом граду.

Дакле, за неке објекте који су улазили у састав лесковачких вакуфа зна се да су постојали, али је до сада било непознато када и како су саграђени, како су функционисали, како су се издржавали итд.

***

Судећи према подацима које нуде четири пописа становништва и вакуфа, које смо користили у раду, Лесковац је врло рано попримио оријентални изглед.⁴ Најстарији и најзначајнији вакуф у Лесковцу била је џа-

---

² Александар Фотић, “Улога вакуфа у развоју оријенталног града: београдски вакуф Мехмед-паше Јахјапашећа”, *Социјална структура српских градских насеља (XII-XVIII век)*, Смедерево-Београд 1992, 149-159; Драгана Амедоски, “Оријенталне грађевине Крушевца од османског освајања до краја XVI века”, *Историјски часопис LV*, 2007, 157-169; Татјана Катић, “Муслиманске задужбине у Пироту од XIV до XVI века”, у припреми за штампу.

³ О.Зиројевић, “Лесковац у XV и XVI веку”, *Лесковачки зборник IX*, 1969, 165-170; Р. Тричковић, “Лесковац у XVIII веку (1683-1804)”, *Лесковачки зборник XI*, 1971, 5-23; М. Васић, “Лесковац у XVI веку”, *Насеља на Балканском полуострву од XVI до XVIII вијека*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Радови књига II, Одјелјење друштвених наука књига 12.

⁴ Изворна грађа на којој је утемељен овај рад чува се у архивској серији *Тару Тахрир Дефтерли* (İstanbul, Başbakanlık Arşivi (BBA), *Тару тахрир дефтери* (TTD)); Збирни попис становништва Крушевачког санџака који је објављен и потиче из 1530. године (*167 numaralı muhâsebe-i vilâyet- Rûm-ili defteri (937/1530)*), II, *Vulçutrin, Prizrin, Alaca-hisâr ve Hersek Livâları*, (Dizin ve Tıpkıbasım), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın Nu: 69, Defter-i Hâkânî

мија султана Бајазита II (1481-1512). С обзиром на то да је у Лесковцу после првог османског освајања, још неколико пута дошло до промене господара, не можемо са сигурношћу тврдити ко је ктитор ове џамије и оснивач овог вакуфа. Могуће је да је подигао султан Мурат II (1421-1444, 1446-1451) за време чије владавине је Лесковац више пута привремено освајан. Међутим, постоји и могућност да се ради и о султану Мехмеду II (1444-1446, 1451-1481), јер је за време његове владавине Лесковац коначно пао у турске руке, када је и у ушао у састав Крушевачког санџака. Џамија је понела име султана Бајазита II вероватно зато што је била оштећена, а можда и потпуно порушена, приликом османског освајања града, па је он обновио. Око џамије је основана прва муслиманска махала, тако да је оснивањем овог вакуфа формирано урбано језгро османског Лесковца.

Порта је из харача вилајета Дубочица обезбеђивала основне приходе за издржавање Бајазитове џамије.⁵ Ова средства, као и средства која су издвајали задужбинари о којима ће у продужетку бити речи, била су намењена за свакодневне потребе вакуфа, као што су набавка молитвених асура, воска, евентуалне поправке и плате службеника џамије: имама, хатиба, мујезина, послужитеља и других. За све дародавце је у џамији учен Куран, односно поједини његови делови, џузеве и ашарети, за њих саме или за њима блиске особе, родитеље, браћу, децу, у складу са одредбама садржаним у њиховим вакуфнамама.

Како овим средствима нису могле бити задовољене све потребе џамије, њено издржавање помагали су грађани Лесковца. Наиме, џамија султана Бајазита била је најзначајнији верски објекат у граду и центар свих

Dizisi: IX, Ankara 2004. Следећи је опширни катастарски попис Крушевачког санџака из 1536. (BBA, TTD 179). Он садржи попис вакуфа који запрема седам дефтерских страница, а налази се на крају пописа (735-741). Овим пописом нису обухваћена сва места крушевачког санџака, већ само Лесковац, Крушевац, Прокупље и Козник; Збирни попис целог санџака, урађен у време султана Сулејмана I (1520-1566) (BBA, TTD 161). Милан Васић за време настанка овог пописа наводи 1530. годину (*Исламизација на Балканском полуострву*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Радови књига I, Одјељење друштвених наука књига 10, 327). Затим опширни попис Крушевачког санџака обављен за време султана Селима II (1566-1574), око 1570. године (BBA, TTD 567). Податке из овог дефтера користио је М. Васић у раду "Лесковац у XVI веку", *Насеља на Балканском полуострву од XVI до XVIII вијека*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Радови књига II, Одјељење друштвених наука књига 12 (податке о вакуфима је искористио како би осветлио лихварство као појаву у Лесковцу), а налази се на крају пописа (424-432). Њиме су обухваћени вакуфи у Крушевцу, Параћину, Прокупљу, Куршумлији, Лесковцу и селу Пертате, Медвеђи и Бовну).

⁵ TD 567, 428.

важних дешавања. Помагање џамији представљало је статусни симбол. Због тога су многи имућнији грађани хтели да покажу свој углед тиме што ће се истаћи као добротинитељи главне градске џамије и учествовати у њеном издржавању.

Први новчани вакуф у корист Бајазитове џамије, у периоду од 1536. године, основао је Емир Хасан. Вакуф је био скроман и његова средства су давана на кредит уз шеријатски дозвољену провизију.⁶ Међу задужбинарима је често било и нових муслимана. Највећи новчани износ султанској џамији у периоду између 1536. и 1570. поклонио је управо нови муслиман, Ашчи Хусејин, син Абдулаха. Из имена задужбинара можемо закључити да је Лесковац поседовао у то време ашченицу која је прилично добро радила, пошто је поменути Хусејин зарадио поприличан новац и одлучио да један његов део одреди за богоугодне сврхе.⁷ Дакле, Хусејин је успоставио богат вакуф у самом Лесковцу и припојио га вакуфу џамије. Вакуф се састојао од 40.000 акчи и од два дућана која су давана у најам. Намера задужбинара била је да се од овога плаћа управљање вакуфом, а ову дужност је завештао својој деци, с колена на колена. Од овог новца плаћано је и подучавање, плата помоћнику учитеља и учење одређених цузева и ашарета за душу добротинитеља.⁸

Султановом вакуфу је свој омањи новчани вакуф припојио и Хусејин, син Махмуда и тај новац је коришћен у уобичајене сврхе.⁹ Новчани вакуфи су били врло честа појава, па су многи вакуфи поседовали знатне суме готовог новца који је даван на позајмицу, у складу са шеријатом, по рачуну 10 акчи за 11,5 или 12 акчи. Тако да је интерес (тур. *ribh*) на годишњем нивоу износио 15-20%.

Међу лесковачким завештачима биле су и две жене. Једна од њих, Ђула, била је супруга извесног Хаџи Хајрудина. Она је у периоду између 1536. и 1570. завештала вакуфу Бајазитове џамије скромну суму новца и један дућан. Поред тога, Ђула је џамији завештала и обрадиво земљиште и пашњаке који су се налазили између села Доње Стопање, Винарце и Боби-

---

⁶ TD 179, 735.

⁷ Иначе, у ашченицама се пекла јагњад: а печено месо се продавало у радњама и у чаршији. Ту су припремана и разна кувана јела. Око 1520. године издати су општи прописи за целу државу који су обавезивали све ашчије да им посуђе од бакра буде чисто и калајисано, а ћупови, ћасе и чанци неокрњени и са глазуrom, да послуга носи чисте прегаче, да јело буде припремљено како треба (Ђурђица Петровић, "Свакодневни живот у српским градовима", *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 29-30/1993-1994, 219).

⁸ TD 567, 428

⁹ Исто.

ште.¹⁰ Жене су се често налазиле у улози задужбинара. Према шеријату, удата жена могла је у своје име да оснује вакуф. Код жена из виших слојева то су биле џамије, медресе, чесме и сл. Обичним женама је било својствено да завештају нпр. већ постојећој џамији одређену суму новца или можда неку кућу, јер је то било најпријемчивије за њих.

Џамија султана Бајазита била је саборна богомоља, у којој су се на позив муџезина са мунаре, окупљали верници ради свакодневне или свечане молитве о већим празницима. У оквиру вакуфа џамије вероватно је постојао основни пратећи објекат сваке џамије – абдестхана, чесма или шадрван, где су верници пред молитву обављали предобредно прање. У овој џамији се поред редовних молитвених активности, свакодневно учио Куран за душу поменутих добротинитеља џамије. Овде пре свега мислимо на учење одређених делова из Курана, џузева и ашарета, у складу са одредбама задужбинара. Сваког петка, пре проповеди - хутбе, један од службеника џамије (тур. *muarrif*) спомињао је име султана и задужбинара, односно учио тариф.¹¹ Поред тога, у првим годинама након њеног оснивања, све до изградње прве верске школе - мектеба, џамија је служила и за образовне потребе и верски одгој. Предавања у џамији могла су бити одржавана свим данима осим петка у време саборне молитве - џуме. Међу подацима које нуде ови пописи вакуфа се не помиње, али се у џамијама свакодневно делила и храна сиромашнима и то су биле особе које је хоџа изабрао и уписао. Свако је добијао по чинију чорбе, комад овчијег меса и мало хлеба.¹² Ово је сигурно био случај и са вакуфом џамије султана Бајазита, с обзиром на то да Лесковац у ово време није имао имарет.

Иначе, Бајазитова џамија, која је називана и Великом џамијом, од оснивања па све до седамдесетих година XVI века стално се суочавала са поплавама. Ово се нарочито дешавало зими, приликом изливања Ветернице, када је, поред џамије, страдала готово половина Лесковца. Понекад је вода улазила у саму џамију, па се дешавало да није могао да се клања џума намаз. Зато је кадија Лесковца упутио Порти представку, како би овај проблем био решен. Претходних година Порта је повремено давала средства за отклањање штете. Почев од 1569, одређено је неколико хришћана из села Доње Стопање да се брину о овоме, а за узврат је требало да буду ослобођени диванских намета и обичајних терета.¹³

¹⁰ Исто.

¹¹ TD 167, 439. Уписан је један муарриф међу службеницима џамије.

¹² М. Влајинац, “Из путописа Ханса Дерншвама”, 1555. г, *Братство XXI*, Београд 1927, 65.

¹³ TD 567, 302.

Бајазитова џамија се задржала до XIX века. Била је отворена без прекида. Касније је називана и Лесковачком џамијом. Била је већ мало утонула у земљу, а двориште око ње испуњавала су стара стабла. Срушена је последња од свих лесковачких џамија за време окупације 1942.¹⁴

До 1536. Лесковац је путем вакуфа добио још и хамам и месцид.¹⁵ Хамама су често били, после џамија, први јавни објекти који су грађени у новоосвојеним насељима путем вакуфа, како због општих, животних и хигијенских потреба, тако и због тога што вода има посебан значај у обредима муслимана. Лесковачки хамам био је део вакуфа који је основао Хусејин Ага и он је имао одређене новчане приходе. Остатак прихода овог вакуфа био је сачињен од прихода једне ливаде, две мукате обрадивог земљишта у Лесковцу и млина у селу Вучје с два жрвња.¹⁶ Седамдесетих година XVI века укупни новчани приход хамама троструко је увећан. У то време вакуфу Хусејин Аге придодате су и четири љуштионице пиринча у кадилуку Параћин, један млин у Параћину, две ливаде и земљиште старог хамама у самом Лесковцу. Задужбинар је одредио да се поменути приходи вакуфа искористе за његову џамију у близини Тавук базара у Истанбулу.¹⁷

У назначеном периоду у Лесковцу је настао и вакуф месцида по којног Мевлане Абид Челебије. Ово је био први лесковачки месцид, по коме је названа и нова градска махала.¹⁸ Месциди су били махалске богомоље, чија је сврха била да окупљају становнике у непосредној околини, без посебног позивања, како би задовољавали свакодневне верске, друштвене, па и образовне потребе. За разлику од џамија, у месцидима нису одржаване проповеди. Оснивач вакуфа месциду је завештао једну ливаду, која је била предвиђена за имама, као и извесну новчану суму од чије провизије је требало да буду плаћене принадлежности за службенике. Он је наложио да се у месциду свакодневно учи један ашарет из Курана.¹⁹

Абид Челебија је очигледно био значајна градска личност, с обзиром на углед који је овај месцид уживао међу становницима Лесковца. О овоме сведоче многобројна, додуше скромна завештања. Дародавци овог

---

¹⁴ Р. Стојановић, "Изглед Лесковца за време Турака", *Лесковачки зборник* VII, 1967, 51.

¹⁵ TD 167, 439.

¹⁶ TD 179, 736.

¹⁷ TD 567, 429.

¹⁸ TD 167, 439; Овде није наведено име месцида, али претпостављамо да се ради о месциду Абид Челебије. TD179, 89. У попису из 1516. помиње се једна особа која је вршила дужност имама и хатиба, тако да закључујемо да у то време није постојао месцид (TD 55, 18).

¹⁹ TD179, 735.

месцида били су: Рамазан Челебија који је поклонио нешто новца, као и Мустафа, син високог Мехмеда и покојни Хасан син Ахмеда који су поклонили вакуфу месцида по два дућана. Сви они су именовали Мевлану Абдулкерима, а после њега особу која буде имам месцида Абид Челебије да свакодневно уче Куран. Око 1570. основни приходи вакуфа месцида Абид Челебије умањени су у односу на претходни попис, и давани су на кредит. Месциду је и даље припадала кућа за имама.²⁰

Абид Челебија основао је још један вакуф који је био новчани и износио такође 6.700 акчи. Ова средства била су посебно намењена за: имама, муџина и мутевелију, за трошкове воска и асуре.²¹

Месцид је имао и друге изворе прихода. И даље му је под истим условима припадало оно што је завештао Рамазан Челебија,²² а поред тога му је извесни Рамазан завештао још нешто новца и једну ливаду за уочи-чајене сврхе.

Још један нови муслиман по имену Џафер, син Абдулаха, основао је вакуф који се састојао од мање новчане суме, његове куће и куће његове супруге, ћерке Мехмеда, које су се налазиле у самом Лесковцу. Ови приходи били су намењени за различите сврхе, а један њихов део је одлазио на куповину свеће од пет акчи за месцид Абид Челебије.²³

И извесни Махмуд је један део провизије добијене од завештаних 8.000 акчи поклонио месциду Абид Челебије, односно једну акчу дневно, под условом да се сваког дана учи један џуз за душу његовог оца.²⁴

Пре 1536. године у Лесковцу је основан вакуф Мевлане Мухијудина, сина Искендера. Ово је био један од најзначајнијих вакуфа који је посебно утицао на то да Лесковац добије оријентални изглед. Састојао се од комплекса објеката сачињеног од месцида, мектеба, каравансараја и моста преко реке Ветернице.²⁵ Особит значај овог вакуфа је у томе што је Лесковац овим путем добио основну школу - мектеб и свратиште које је служило за смештај путника, трговаца, њихове робе и товарних животиња – каравансарај. Ово су били објекти каквих до тада није било у Лесковцу, а који су били неопходни сваком значајнијем оријенталном насељу. Каравансарај се налазио у близини месцида и играо је значајну улогу у трговинском промету града, о чему говоре подаци о приходима садржани у дефтерима. Изградњом прве муслиманске школе просветитељска делатност у

---

²⁰ TD 567, 432.

²¹ Исто, 431.

²² Исто, 432.

²³ Исто, 430.

²⁴ Исто, 431.

²⁵ Исто, 432.

Лесковцу је добила на значају. Поред тога, верска школа несумњиво је допринела јачању исламског духа и порасту броја муслиманског становништва у следећих неколико деценија.

Мевлана Мухијудин обезбедио је и већи новчани износ за издржавање вакуфских објеката, који је требало да се даје на кредит. Уз то, он је завештао и 13 дућана, чија најамнина је такође припадала вакуфу, млин с једним жрвњем који је такође требало издавати, једну ливаду и још 15 дућана које је одредио да се пазарним данима издају у најам грнчарима и соларима.²⁶ Око 1570. приходи вакуфа били су вишеструко увећани и износили су 94.000 акчи. То је највећи завештани новчани износ у Лесковцу у назначеном периоду. Задужбинар је предвидео да се за плату службеника и кадија, као и за поправку кућа, троши од интереса добијеног од споменутих суме, док је остатак сваке године требало да буде предаван царској благајни. Уз то, вакуфу је придодата и једна кућа у близини Лесковца, намењена кадији.²⁷

Овај новац коришћен је за свакодневне потребе вакуфа и плате службеника, али и за одржавање и поправке објеката који су улазили у његов састав. Поред тога, овим новцем подмиривани су и изванредни намети и обичајни терети који су били разрезани на грађане Лесковца.²⁸

Између 1536. и 1570. дошло је до правог грађевинског размаха у Лесковцу, односно развитка задужбинарства у правом смислу те речи. У том периоду изграђена су још три месцида, једна завија, једна џамија, мусала, као и џамија и хамам у селу Пертате, чиме је у великој мери формирана нова урбана структура града.

До седамдесетих година укупан број становника је удвостручен. Број припадника муслиманске заједнице је нагло порастао, док се број хришћана толико смањило да су постали апсолутна мањина. Због тога се јавила потреба за новом џамијом. Џамија је саграђена у близини месцида Абид Челебије. Зато је и име махале Абид Челебије промењено у “махала нове џамије”.²⁹ Извесна Абаз, друга од две лесковачке задужбинарке, завештала је “новој” џамији одређену суму новца. Добročинитељка је предвидела да се један део овог новца користи за учење мевлуда, обележавање рођења пророка Мухамеда.³⁰

---

²⁶ TD179, 736. Годишње 20 акчи од најма дућана соларима и грнчарима.

²⁷ TD 567, 432.

²⁸ Исто.

²⁹ Исто, 291.

³⁰ Исто, 430; Мевлуд је обележавање рођења пророка Мухамеда. Мевлуд означава и књигу у прози или стиху која описује Мухамедово рођење. Сама реч мевлуд је арапског порекла и значи време рођења или рођендан. Основ обележавања мевлу-

Извесни Махмуд је свој вакуф, који је износио укупно 8.000 акчи које су даване на кредит, такође припојио вакуфу нове џамије. Својим вакуфом он је хтео да помогне џамију у плаћању свакодневних трошкова, али и да подмири трошкове изванредних намета и обичајних терета у годишњем износу од 150 ачи који су били разрезани грађанима самог Лесковца. Преостали новац био је завештан за писара, из чега можемо закључити да је у новој џамији негована и калиграфија. За узврат је тражио да се за његову душу у џамији свакодневно проучи сура Ел-Ихлас (*Искреност*).³¹

Извесни Бали-чауш дао је да се сагради једна мусала, ограђени простор под отвореним небом, који је служио за бајрамске молитве, првенствено у летњем периоду. Постојале су и мусале - медресе, мусале - излептишта, мусале - гробља и мусале - тргови. С обзиром на службенике ове мусале, очигледно је да се ради о мусали - џамији.³² Бали-чауш је за њено издржавање завештао 2.000 акчи готовог новца, два дућана и један виноград од три дунума, са укупним годишњим приходом од 30 акчи. Половина ових прихода била је намењена хатибу мусале, а половина мујезину.³³

У Лесковцу је било и дервиша, о чему говори постојање једне завије, објекта који је био састављен од дела намењеног становању дервиша и дела где су вршени верски обреди. Понекада је у њиховом саставу била и бесплатна кухиња, у случају да је иза њих стајао богатији вакуф. Завију је саградила особа по имену Шам-баба, који је судећи по имену био шејх, односно глава овог дервишког реда у Лесковцу. Он је завештао завији скроман износ од 200 акчи, којим је требало да буде намирено осветљење завије.³⁴ Мустафа-бег, могуће је да се ради о личности која је вршила функцију крушевачког санџакбега шездесетих година XVI века,³⁵ овој завији завештао је приходе обрадивог земљишта у близини села Синковце и једну башту.³⁶ Цафер, син Абдулаха, одредио је да се од једног дела провизије од

да лежи у 152. ајету суре Ел-Бекаре (*Крива*) “Сећајте се ви Мене, и Ја ћу се вас сетити, и захваљујте Ми, и на благодатима Мојим немојте неблагодарни бити!” (*Kur'an*, с рјеводом Besima Korkuta, Сарајево, 2001, 22).

³¹ TD 567, 431.

³² О типовима балканских мусала видети више у: D. Војанић-Лукач, “Les mousallas dans la ville balkanique”, *La culture urbaine des Balkans (XV-XIX siècles)* 3. La ville dans les Balkans depuis la fin du moyen age jusqu'au debut du XXe siecle, Belgrade; Paris, Academie Serbe des sciences et des arts, Institut des etudes balkaniques, 1991, 73-85.

³³ TD 567, 429.

³⁴ *Исто*, 431.

³⁵ О. Зиројевић, *Турско војно уређење у Србији од 1459-1683*, Београд 1974, 264.

³⁶ TD 567, 431.

новчаних средстава које је увакуфио сваки дан узима једна свећа од пет акчи за Шам-бабину завију.³⁷

Ибади Челебија је увакуфио месцид за чије одржавање је обезбедио мањи новчани износ. Издржавању месцида припадали су и приходи млина у близини села Прибој. Његов годишњи приход износио је 30 товара пшенице и 30 товара мешанице, а од љуштионице пиринча која се налазила у близини села Горњи Буниброд приход је био 30 килограма пиринча. Одређено је да од укупног прихода вакуфа буду плаћени службеници вакуфа. Евентуални остатак задужбинар је наменио својој деци.³⁸

Овом месциду су своје вакуфе припојили и Мустафа син Мехмед-бега, миралај крушевачког санцака, син некадашњег крушевачког санцак-бега Мехмед-бега, и извесни Џафер син Абдулаха.³⁹

Вакуф Хаџи Али војводе чинили су месцид и доста велики новчани износ од 70.000 акчи, од кога је годишња добит била 10.500 акчи. Он је прецизирао да 5.000 акчи које буду преостале након што трошкови вакуфа буду измирени сам притежава, док је жив, а да се после њега од поменутог новца сагради мектеб и плаћа подучавање и учење цузева.⁴⁰

Месцид покојног Мехмед-бега, који се налазио у Доњој махали,⁴¹ поседовао је износ од 10.000 акчи који је корићен за кредитирање. Поред тога, оснивач овог вакуфа завештао је и 23 дућана, од којих је осам било у рушевном стању. Предвиђено је да од тих прихода буду плаћани имам три акче, муџезин две акче и да се за управљање дневно дају две акче.⁴² Њему је прикључен новчани вакуф Хајлак Хасан-бега, који је износио 2.000 акчи. Од шеријатске провизије овог новца предвиђено је да се плаћа имам, за учење једног цуза, а да се вишак од 40 акчи употреби за управљање.⁴³ Хаџи Алија је имаму овог месцида одредио део прихода из породичног вакуфа који је основао, и то за свакодневно учење једног цуза, две акче од добијене провизије, а мутевелији по једну акчу дневно.⁴⁴

У овом периоду саграђена је и џамија Мехмед-бега сина Михала, претходно поменутог крушевачког санцакбега. Ова џамија се није налазила у самом Лесковцу, већ у оближњем селу Пертате које је било велико и

---

³⁷ Исто, 430.

³⁸ Исто.

³⁹ Исто, 430-431.

⁴⁰ Исто, 431.

⁴¹ Исто, 431.

⁴² Исто.

⁴³ Исто. Једна лесковачка махала са 32 куће носила је име по Хасан-бегу, можда се ради о овој особи (TD179, 89-90).

⁴⁴ TD 567, 428.

најјаче захваћено процесом исламизације од свих села у нахији Дубочица.⁴⁵ У овом селу постојао је и један хамам, који је такође био део овог вакуфа, а чији су новчани приходи, заједно са приходима од млина с четири жрвња који су радили целе године, били намењени овој џамији. Из ових средстава плаћани су службеници џамије, хатиб и имам, позив на молитву и управљање.

У Лесковцу је од османског освајања па до краја XVI века саграђено и више профаних објеката оријенталног типа, који су настали у оквиру породичних вакуфа.⁴⁶ Приходи породичних вакуфа били су намењени за издржавање потомака задужбинара, а након њиховог изумирања приходи су се трошили у складу са његовом жељом. Уколико задужбинар ништа није прецизно дефинисао, приходи су се трошили на помагање сиротиње.⁴⁷ Вакуф Ајдин-бега, сина Јусуфа, поседовао је све одлике породичног вакуфа. Наведени задужбинар је у самом Лесковцу увакуфио две куће, једно двориште и једну башту, који су према шеријатској вакуф-нами одређени за његову мушку децу. Након њихове смрти, одредио их је за своје кћери и њихову децу, а када се прекине лоза, неком учењаку који је задужен за обављање одређених верских обреда.⁴⁸

У Лесковцу је било још неколико породичних вакуфа, али сви они су једним делом поседовали карактеристике општекорисних - хајри вакуфа. Такав је био вакуф Хаџи Алија. Један део вакуфских прихода био је намењен његовој породици, док је други завештан у доброворне сврхе. Укупна сума коју је речени завештао износила је 10.300 акчи, а поред тога још и један дућан, једну ливаду, виноград и башту. Задужбинар је одредио да се поменути новац даје на кредит. Приходи од дућана, ливаде, винограда и баште одређени су за његове кћери, Ханифу и Емину.⁴⁹

Вакуф Џафера, сина Абдулаха, је сличан претходном. Џафер је новчани део вакуфа наменио општем добру, а своју кућу која се налазила у

⁴⁵ Ово село је 1516. године имало 135 хришћанских кућа, 25 неожењених хришћана, 15 удовица и 19 муслиманских кућа (ТД 55, 11) Процес исламизације је овде био такав да је седамдесетих година било 75 хришћанских кућа, са четири муцереда и 65 муслиманских кућа (ТД 567, 293). М. Васић, "Лесковац у XVI веку", *Насеља Балканском полуострву од XVI до XVIII вијека*, Академија наука и умјетности Републике Српске, Радови књига II, Одјељење друштвених наука књига 12, 20.

⁴⁶ О породичним вакуфима видети: Мехмед Беговић, "Породични вакуфи", *Историјски часопис IX-X*, 1959 (1960), 191-197; Мустафа Р. Мехић, "Евладијет-вакуф", *Гласник исламске вјерске заједнице*, бр. 8, 297-304; М.А.Џеримовић, "Evladijet vakuf", *Gajret-Kalendar za godinu 1939, 1357-1358 po hidžri*, Sarajevo 1938, 72-80.

⁴⁷ М. Беговић, "Породични вакуфи", 191.

⁴⁸ *Исто*, 430.

⁴⁹ *Исто*, 428.

самом Лесковцу завештао је својој жени Ђули, ћерци Мехмеда, а након што се прекине лоза одредио је да се додели сиротињи.⁵⁰

И вакуф Дервиша Мехмеда, сина Абдулхаја, делимично поседује одлике породичног, а делимично одлике општекорисног вакуфа. Он је завештао 32.000 акчи и одредио да се поменута сума даје на кредит, док не нарасте на 50.000 акчи. Након тога, од провизије те суме да се плаћа учитељ, његов помоћник и да се даје одређени износ деци задужбинара, с колена на колена, по мушкој и женској лози. Жеља задужбинара је била да након изумирања лозе, у кућама које је увакуфио за децу, живи неко од божјих људи и да располаже ливадом и новцем, који је био одређен за његову децу и да се моли за његову душу. Одређена је и извесна сума за мутевелију. Две куће за учење деце, једну наспрам друге, покривене ћерамидом и са оградом, две куће, једну наспрам друге, направљене од ћерпича, које се налазе у самом Лесковцу, у махали Ибади Челебије; за сиромаше једну своју кућу, покривену ћерамидом, која има двориште, и једну своју кућу, покривену ћерамидом и са оградом и једну своју ливаду, близу Лесковца.⁵¹

***

Захваљујући вакуфима које су оснивали истакнути појединци, на челу са самим владаром, Лесковац је убрзо након првог османског освајања постао прави османски град. Наиме, у време доласка Османлија он је био село, да би у наредних неколико деценија постао градско насеље са изразитим исламско-оријенталним обележјима. У овом процесу посебно треба истакнути време између 1536. када је било осам вакуфа и 1570. када се број лесковачких вакуфа попео на 27. Задужбинари су углавном били обични грађани, људи чија су имена запамћена само захваљујући њиховим завештањима. Било је доста новчаних завештања, њих 17, тако да су вакуфи играли битну улогу у кредитирању грађана.

Најважнији вакуф је свакако био вакуф џамије султана Бајазита, са којим је покренут процес задужбинарства у Лесковцу. Највећи лесковачки добротвор био је Мевлана Мухијудин, син Искендера, о коме се, нажалост, ништа не зна. Ово је уједно био и најбогатији лесковачки вакуф који је посебно утицао на то да Лесковац добије оријентални изглед. Насупрот овог вакуфа, који је располагао највећим износом готовог новца, стоји вакуф завије Шам-бабе који је располагао са свега 200 акчи.

---

⁵⁰ Исто, 430.

⁵¹ Исто, 431.

Лесковачки вакуфи доста су страдали у пожару који је захватио Лесковац 1594, као и за време Дугог рата (1683-1699). У долазећем периоду стара вакуфска добра претрпела су велике штете, нарочито поседи оних задужбина чији су стараоци били далеко од места догађаја. Већина имања вакуфа који су се одржали продата су у бесцење.

Dragana AMEDOSKI

**LESKOVAC VAKUFS DURING THE OTTOMAN CONQUEST
UNTIL THE END OF THE 16TH CENTURY**

Summary

During the 16th century, Leskovac was a small town with pronounced Muslim majority, and, with the aid of vakuf, became a settlement with all the Oriental-Islamic characteristics. The first phase in the development of Leskovac as an Ottoman settlement, through vakuf, covers early period of the Ottoman rule, and ends immediately following the conquest, and is marked by the building of the mosque, hammam, and mesjid. In the following period, Leskovac acquired another mesjid, maqtab, caravan saray and bridge, all of which were the part of the vakuf of Mevlana Muhiyudeen, son of Iskander. This was the most prosperous Leskovac vakuf, which particularly influenced that Leskovac acquired an Oriental look. Between 1536 and 1570, there was a sudden increase of the Muslim population, even the real development of the foundations. During this period, another three mesjids, one zaviya, another mosque, as well as the hammam in the Perate village were built. The last phase is characterized by the slow decrease in population, so in the following few decades only a single mosque and a maqtab were built.